Vladimir Strugar
Bjelovar

UDK 37-05 Radić, A.
37(497.5)(091)
Primljeno: 11. srpnja 2009.
Prihvaćeno: 30. studenoga 2009.
Pregledni članak

FRAGMENTI IZ UČITELJSKOG RADA ANTUNA RADIĆA

Autor opisuje učiteljski rad Antuna Radića (1868.-1919.) u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Osijeku (1892.), Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Požegi (1893.), Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Varaždinu (1893.–1895.) i u dva navrata u Kraljevskoj gornjogradskoj velikoj gimnaziji u Zagrebu (1895.-1897. i 1917.-1919.). U članku se opisuje njegovo školovanje u osnovnoj i srednjoj školi te visokom školstvu koje završava stjecanjem doktorata znanosti (1892.), ali i životne poteškoće koje su ga pratile tijekom sedmogodišnjeg učiteljevanja. Druge su aktivnosti kao znanstvenika, kulturnog i političkog djelatnika spomenute kratko da bi se ilustrirao opseg rada i interesa te stručno-znanstveni doprinos hrvatskom školstvu, znanosti, kulturi i politici.

Autor naglašava ljudske osobine Antuna Radića na temelju sjećanja njegovih učenika i suvremenika. Teorijskim i praktičnim učiteljskim i prosvjetnim radom Antun je Radić zaslužan za utemeljenje socijalne i „narodne" pedagogije.

***Ključne riječi**: Radić, Antun; učitelji, povijest školstva, Hrvatska*

Što njega čini osobito velikim, to je njegovo čovještvo. Jer za njega se punim pravom može reći: to je bio čovjek! Ante Radić bio je jedan od rijetkih ljudi radi kojih se riječ Čovjek izgovara s ponosom.

(Stjepan Kranjčević, 1989.)

Uvodna napomena

Iako se Antun Radić smatrao, prema životnom opredjeljenju, učiteljem, njegov učiteljski rad nije cjelovitije opisan, a kada je i bio predmetom razmatranja, povezivalo ga se s prosvjetnim djelovanjem njegova brata Stjepana.[1] Međutim, u novije vrijeme sve je više istraživača koji proučavaju važnu prosvjetnu i učiteljsku ostavštinu Antuna

[1] Vidjeti: Nedjeljko Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, Školske novine, Zagreb, 1990.

Radića. Ovdje svakako valja spomenuti razmatranja na Kukuljevićevim danima u Varaždinskim Toplicama koji se održavaju od 1995.[2]

U ovom članku želimo opisati sedmogodišnji učiteljski rad Antuna Radića u četiri srednje škole (gimnazije), ali i opisati, u osnovnim crtama, životne poteškoće u kojima je učiteljevao i razvio široku prosvjetnu, kulturnu i političku aktivnost.

Život i školovanje

Antun Radić rođen je 11. lipnja 1868. u Trebarjevu Desnom, posavskom selu. On je tri godine stariji od brata Stjepana[3], uglednog hrvatskoga političara. Braća Radić potječu iz siromašne seljačke obitelji. Antun je bio osmo dijete od ukupno jedanaestero djece u obitelji. Roditelji, otac Imbro "miran i tih, ali izvanredno uman i ustrajan u radu" i majka Ana "nepismena, ali nadasve rječita i odvažna", utjecali su na razvoj i životna opredjeljenja braće, Antuna i Stjepana Radića (Kranjčević, 1989, 79). "Svoju su djecu odgajali ne samo upozorenjima i savjetima, nego i vlastitim primjerom kao čestiti, marljivi, poduzetni, istinoljubivi, pravdoljubivi ljudi, želeći da im i djeca budu takva" (Perić, 2002, 19).

Antun je Radić počeo pohađati javnu opću pučku školu u Martinskoj Vesi 1875. godine.[4] O Antunu kao djetetu i osnovnoškolcu govorilo se uvijek pozitivno i lijepo; bio je "najbolji đak ne samo u svom razredu, nego i u školi uopće", znatiželjan, smiren, razborit, "pretežno šutljiv, izrazita dobričina" (Perić, 2002, 18). "Antun je kao dijete bio dobar, mio, šutljiv, uvijek nasmiješena lica. Sa svime je bio zadovoljan, svojim blagim očicama samo je motrio oko sebe. Kosa mu je bila mekana i plava, unatrag začešljana…Uvijek je bio čist, sam se redio. Bio je bos, u bijeloj rubačici i gaćicama" (Vuković-Todorović, 1940, 53).

Pokazivao je velik interes za učenjem i školovanjem. Kako su ga podržavali u tome njegov učitelj i župnik, krenuo je nakon završena četiri razreda i dvogodišnje opetovnice[5] u gimnaziju. Upisao se školske godine 1881./82. u Kraljevsku veliku gimnaziju u Zagrebu (gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu), koja je kao klasična gimnazija

---

[2] Vidjeti: *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama: zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.-2000.* Posebno radovi: Vitomir Belaj, *Mjesto Antuna Radića u hrvatskoj etnologiji*, str. 119-130, Božena Filipan, *Pedagoške i psihološke postavke Antuna Radića*, str. 131-153, Božica Pažur, *Antun Radić o hrvatskom književnom jeziku*, str. 154-160, Željko Vegh, *Prilog bibliografiji članaka, pjesama i rasprava o Antunu Radiću*, str. 263-269. U organizaciji Varaždinske županije održan je 1993. g. okrugli stol *Dr. Ante Radić – život i djelo.*

[3] Stjepan Radić (1871.-1928.), hrvatski političar i publicist, završio je studij politologije u Parizu jer mu je bilo zabranjeno studirati u Zagrebu i Pragu.

[4] U to je vrijeme važio *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparndijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* koji je donesen u Hrvatskom saboru 1874. u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića.

[5] *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparndijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* odredio je da „opetovna obuka traje dvie godine" a „opetovnicu su obvezana polaziti sva djeca, koja su svršila obću pučku školu", dakle četiri razreda.

s osam razreda "bila na dobrom glasu" i kontinuirano djelovala od 1607. (i u kojoj će raditi kao profesor).

I kao gimnazijski učenik, iako je živio u teškim uvjetima, pokazivao je marljivost i odgovornost te bio najuspješniji učenik. Nagrađen je stipendijom iz *Draškovićeve zaklade* 19. travnja 1882. u iznosu od 105 forinti. Završio je I. razred s odličnim uspjehom (*prvi red s odlikom*) i primio nagradu uprave gimnazije.

Budući da se pokazao marljivim i uspješnim učenikom, Antun je oslobođen u II. razredu od plaćanja školarine, a školske godine 1883./84. istovremeno je završio III. i IV. razred.

Kada je krajem 1885. ostao bez stipendije iz *Draškovićeve zaklade*, dakle u VI. razredu, zbog teške materijalne situacije odlazi u Karlovac vjerujući da će lakše prebroditi nastalu situaciju. U Karlovcu se školovao u Kraljevskoj velikoj realnoj gimnaziji na Rakovcu u drugom polugodištu VI. razreda te u njoj je završio i VII. razred gimnazije.[6]

Rudolf Strohal, profesor hrvatskoga jezika i ravnatelj Kraljevske velike realne gimnazije u Karlovcu (1895.-1908.), sjećajući se Antuna Radića, piše: "Ovdje sam zatekao (…) Antuna u sedmom razredu (…) Brzo sam opazio da se Ante Radić ističe nad svojim drugovima. Njegove su školske i domaće zadaće bile odlične. Bile su kratke i jezgrovite, a predmet je bio u njima potpuno obrađen" (Murgić, 1937, 16-17).

Nažalost, materijalne poteškoće i siromaštvo nisu ublaženi, već su ga nagnali na povratak u Zagreb te je školske godine 1887./88. u gimnaziji, u kojoj je počeo školovanje, s odličnim uspjehom završio VIII. razred i položio maturu. Sjećajući se života u tim godinama Antun je Radić napisao 1905. u privatnom pismu: "Ja sam Vam, od kako sam svršio pučku školu, vazda napet kao struna: nikad se ni maknuti po svojoj volji" (Kranjčević, 1989, 80).

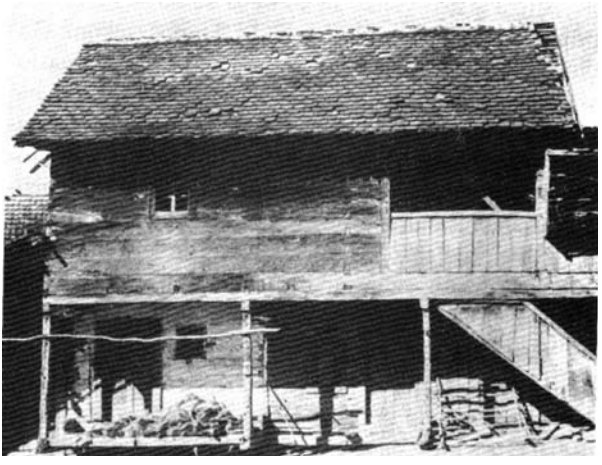
Njegovi prijatelji učenici opisali su ga ovako: "Bio je uredan, čist i uvijek lijepo počešljan dječak. Izgledao je starije od svojih saučenika. Držao se jako povučeno i umjereno, bio je ozbiljan, malo je govorio, a prije odgovora najprije bi dobro promišljao. Uživao je u razredu kod đaka i profesora ugled najboljeg đaka" (Murgić, 1937, 16).

Antun je Radić nastavio školovanje s dvadeset godina života na Sveučilištu u Zagrebu upisavši prvi semestar 31. listopada 1888. na Filozofskom fakultetu, kako je i želio, slavistiku i klasičnu filologiju. I u studentskim danima pratilo ga je siromaštvo. Platio je školarinu u prvom semestru 20 forinti, a za ostale je semestre bio oslobođen plaćanja školarine, ali su ga materijalne neprilike tjerale da se bavi "privatnom podukom pojedinih srednjoškolaca i korekturom raznih tiskovina u Dioničkoj tiskari" (Perić, 2002, 33). Morao se i zaduživati, pa mu je primjerice jednom prigodom Franjo Rački, povjesničar i višegodišnji predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti

[6] O utemeljenju i razvoju Kraljevske velike realne gimnazije u Karlovcu, njezinu spajanju 1883. s realkom na Rakovcu i djelovanju integriranih škola pod nazivom Kraljevska velika realna gimnazija na Rakovcu vidjeti opširnije: Marija Vrbetić. *400 godina karlovačkog školstva.* Karlovac, 1979., str. 88-97.

Slika 1. Dr. Antun Radić (1868.-1919.)

Slika 2. Rodna kuća Antuna i Stjepana Radića u Trebarjevu Desnom

i umjetnosti,[7] posudio 42 forinte, koje je vratio u proljeće 1890. nakon što je primio honorar za korektorske poslove.

U vrijeme studija učio je strane jezike, a posebice se posvetio učenju češkog i ruskog jezika, što mu je omogućilo da već u studentskim danima surađuje u studentskim časopisima u Češkoj te piše o djelima ruskih književnika kao što su I. S. Turgenjev, N. V. Gogolj i dr.

Tri godine studija Antun je Radić uspješno završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a četvrtu 1891./92. u Beču, gdje je slušao, među ostalim sveučilišnim nastavnicima, predavanja slavista Vatroslava Jagića. Osim što je uspješno završio studij, ispitivao je mogućnosti stjecanja doktorata u Beču. O doživljajima u Beču piše, među ostalim, bratu Stjepanu: "U Beč sam pošao rado i – nerado. Mislio sam: bit ću sam (…), pa će me sama tuđina prisiliti da uporno radim… Jagić je ovih dana došao. Predstavio sam mu se. Govorili smo hrvatski. Kaže da se mnogo zahtijeva na doktoratu i ispitu… dok se malo bolje upoznam što se traži, što drugi znadu – učit ću, radit ću kao mrav i pčela… Inače mi se ovdje život ne sviđa…" (Krizman, 1972, 82).

Doktorat znanosti stekao je na zagrebačkom Filozofskom fakultetu disertacijom *O nekim eshatološkim motivima u hrvatskoj književnosti*.[8]

Životopis Antuna Radića obilježila je široka i plodna stručno-znanstvena i društvena prije svega politička aktivnost. Spomenut ćemo ih u kraćim opisima.

Od srednjoškolskih je dana volio književnost, posebice je proučavao djela ruskih pisaca N. V. Gogolja, V. G. Bjelinskog i A. S. Puškina o kojima je napisao i objavio

[7] Danas je to Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

[8] Disertaciju je predao 20. rujna 1892. Ocijenili su je profesori Armin Pavić, hrvatski književni povjesničar, i Tomo Maretić, hrvatski slavist i klasični filolog, koji su bili i ispitivači 17. listopada 1892. Antun je Radić promoviran u doktora znanosti 29. listopada 1893.

više studija i članaka. Poznavao je dakako i hrvatsku književnost, a osobit je interes pokazao za djela Marka Marulića, Ivana Gundulića, Hanibala Lucića, Petra Zrinskog, Matije Antuna Reljkovića, Ljudevita Gaja, Ivana Mažuranića, Mirka Bogovića, Augusta Šenoe i dr. Objavljena djela potvrdila su ga kao važnog književnog povjesnika. Osim toga, u području književnosti isticao se i kao kritičar. U kritičkim osvrtima književne je umjetnine promatrao u socijalnom i političkom kontekstu. Često se prihvaća ocjena da je on bio, kako ističe Dubravko Jelčić, "književnik u politici" i "političar u književnosti" (Perić, 2002, 66).

Antun je Radić bio u to vrijeme jedan od rijetkih poliglota. Čitao je literaturu na latinskom, grčkom, njemačkom, francuskom, talijanskom, engleskom, ruskom, češkom, poljskom i bugarskom jeziku (Perić, 2002, 50). Stoga je bio prevoditelj. Najznačajniji su mu prijevodi s ruskoga jezika. Prevodio je djela Ivana Sergejeviča Turgenjeva (1891.), Nikolaja Vasiljeviča Gogolja (1896.), Lava Nikolajeviča Tolstoja (1896.), Aleksandra Sergejeviča Puškina (1899.).

Značajna je njegova povezanost s tadašnjom Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti. Bio je urednik *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena* od 1897. do 1902. Uredio je *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*.

Od 1899. do 1904. godine pokretač je, nakladnik i redaktor časopisa *Dom, lista za seoski puk*. Časopis je ostvarivao kulturno-prosvjetiteljsku ulogu, slao političke poruke i pouke. Bio je od 3. prosinca 1901. do lipnja 1909. poslovni tajnik Matice hrvatske. U to je vrijeme od veljače 1906. do 6. lipnja 1909. uređivao polumjesečnik *Glas Matice hrvatske*.

Antun je Radić ostavio, zajedno s bratom Stjepanom, važno djelo u politici kao suosnivač i član vodstva Hrvatske pučke seljačke stranke.[9]

Pedagoški i prosvjetni rad

Važno područje djelovanja Antuna Radića je i prosvjetni rad koji se očitovao u pedagogiji i neposrednom učiteljskom/profesorskom radu u školi.

Spomenimo da su učitelji, u vrijeme njegova prosvjetnog, znanstvenog i kulturnoga rada, upoznavali djela europskih i svjetskih pedagoga te pokrete i pravce koji su se javljali krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Dječja psihologija i eksperimentalna pedagogija ubrzano su se razvijale početkom 20. stoljeća. Georg Kerschensteiner (1854.-1932.) teoretičar je radne škole koja je imala razne pravce i zagovornike. Bilo je to vrijeme snažnog pokreta za umjetnički odgoj i vrijeme razvoja eksperimentalne psihologije.

U Hrvatskoj je djelovala plejada pedagoga koji su obilježili pedagogijsku teoriju i pedagošku praksu. Bili su to: Ivan Filipović (1823.-1895.), organizator hrvatskoga učiteljstva; Marija Fabković (1833.-1915.), zagovornica reforme obrazovanja žena;

[9] Tada, 1904. godine, pod nazivom Hrvatska pučka seljačka stranka. Od 1920. nosi ime Hrvatska republikanska seljačka stranka a od 1925. Hrvatska seljačka stranka.

Skender Fabković (1826.-1905.), borac za učiteljski pokret; Ljudevit Modec (1844.-1897.), jedan od prvih metodičara i pisaca udžbenika i priručnika; Stjepan Basariček (1848.-1918.), utemeljitelj pedagogijske teorije u Hrvatskoj i mnogi drugi.

Nije dovoljno proučeno jesu li i koliko utjecale ideje navedenih, ali i drugih pedagoških klasika na rad Antuna Radića, ali se mogu u njegovim razmišljanjima o školi, odgoju, učitelju i reformi škole pronaći dodirne točke, bliska stajališta, posebice kada autori opisuju obilježja tzv. „stare škole“, ali i kada promišljaju školu budućnosti.

U pedagogiji kao znanosti o odgoju važni su njegovi kulturno-filozofijski i pedagogijski radovi[10]. Antun je Radić značajno utjecao na razvoj kulturne i socijalne pedagogije. Teorijski se najviše bavio prosvjetnom politikom i školskom organizacijom (Pedagogijski leksikon, 1993, 332).

Antun je Radić 1893. položio profesorske ispite. Početkom svibnju 1893. odobrene su mu radnje iz pedagogije i grčkoga jezika, a za radnju iz hrvatskoga jezika odobrena je disertacija. Ispit (klauzuru) za profesora srednje škole iz hrvatskoga jezika kao “glavne struke, a latinskog i grčkog jezika kao sporedne” položio je 16. svibnja 1893. (Murgić, 1937, 20).

Antun je Radić imenovan 2. studenoga 1892. godine (broj 14.401) “namjesnim učiteljem za vrijeme potrebe” u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Osijeku (Izvještaj, 1892/93, 18), s plaćom od 540 forinti godišnje. „Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije postavio je za vrieme potrebe učiteljskog kandidata Antuna Radića namjesnim učiteljem kr. gimnazije u Osieku“ (Službeni glasnik, 1892, 398).

Prisegu je položio i nastupio na posao 8. studenoga 1892.[11] Predavao je hrvatski jezik u II., III. i VI. razredu, a latinski jezik u VI. razredu. U Osijeku je ostao kratko, jer ga je Khuen-Héderváry (1849.-1918.), hrvatski ban (1883.-1903.), otpustio zbog pritužbe ravnatelja gimnazije da se Antun Radić našao u jednoj političkoj aferi sa svojim nacionalno-političkim uvjerenjem i osjećajima, a u odnosu prema učeniku.[12]

Slika 3. Zgrada osječke realne gimnazije i više trgovačke škole izgrađena 1890.

[10] Radovi su objavljeni u *Sabranim djelima Antuna Radića*, I. svezak pod nazivom Narod i narodoznanstvo (1936.) te u XVI. svesku pod nazivom Kulturni vidici (1938.) i časopisu «Dom».

[11] U Hrvatskoj i Slavoniji bilo je 1890. godine osam gimnazija koje je pohađalo 2.300 učenika. Vidjeti: Dragutin Franković (ur.). Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1958., str. 185.

[12] Na satu hrvatskoga jezika, kada je A. Radić čitao Arnoldovu pjesmu «Domovina», upitao je jednog učenika koja je njegova domovina. Učenik je odgovorio «Srbija», na što mu je A. Radić rekao da je njegova domovina Hrvatska. U: I. Perić: *Antun Radić 1868.-1919.*,Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 46-47.

Međutim, imenovan je Rješenjem vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu 10. veljače 1893. namjesnim učiteljem u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Požegi koja je utemeljena 1699. i tada je imala četiri razreda s dva učitelja (Potrebica, 1994, 304).

Filip Plivelić, njegov učenik, a kasnije svećenik, u pismu od 5. travnja 1937. sjeća se profesora Radića te, među ostalim, piše da "nijedan profesor nije bio toliko od nas obljubljen kao on, da je svakom zgodom – predavao nam je latinski i hrvatski – *nijetio u nama hrvatski patriotizam*…" Sjeća se da je morao brzo otići iz gimnazije "jer se nije htio klanjati za onda svemoćnom velikom županu…" i zbog toga što nije imao lijepih riječi o Mađarima. (Murgić, 1937, 26).

Slika 4. Zgrada Kraljevske velike gimnazije u Požegi, 1876.

U Požegi je, zbog tih okolnosti, radio svega do 20. kolovoza 1893. kada je po potrebi službe premješten na Kraljevsku veliku gimnaziju u Varaždinu.

Rad u Varaždinu

Na kraju 19. stoljeća, u vrijeme dolaska Antuna Radića u Varaždin, gradonačelnik je bio Đuro pl. Femenić (1825.-1893.), kojeg je, nakon smrti 21. ožujka 1893., naslijedio Stjepan pl. Belošević. Veliki župan bio je Radoslav pl. Rubido. Prema popisu stanovništva 31. prosinca 1890. na području grada Varaždina bilo je 12.173 stanovnika „građanskoga i vojničkoga stališa" (Horvat, 1993, 428). Varaždin je 1889. dobio prvi telefon, početkom 1890. pojavila se bolest influenca „koja je koncem 1889. harala u zapadnoj i srednjoj Evropi" (Horvat, 1993, 425). Tjednik *Hrvatska straža* od 8. veljače 1890. godine izlazi pod nazivom *Varaždinski Viestnik*, zbog toga što se županu Radoslavu pl. Rubidu nije sviđao prvotni naslov tjednika. Grad je živio aktivnim kazališnim životom. Tijekom veljače i ožujka 1893. u Gradskom je kazalištu gostovala njemačka glumačka družina, aktivni su članovi Zemaljskog kazališta iz Ljubljane i Gradskog kazališta u Celovcu. „Kazalište bijaše svake večeri gotovo rasprodano" (Horvat, 1993: 433). Utemeljuje se *Industrijalno društvo* (1893.) i raspravlja o potrebi gradnje nove opće javne bolnice u Varaždinu sa stotinu kreveta.

Antunu je Radiću bilo drago što je premješten u Varaždin, jer mu je kulturnim životom i blizinom Zagrebu, omogućeno zadovoljavanje kulturnih, znanstvenih i političkih interesa.

Kao „ispitani namjesni učitelj“ naredbom od 20. kolovoza 1893. broj 7.070 premješten je u Varaždin u Kraljevsku veliku gimnaziju[13]. U gimnaziji[14] je Antun Radić radio u I. polugodištu školske godine 1893./94., a predavao je latinski jezik u I. b, hrvatski jezik u I. b i V. razredu te njemački jezik u I. b razredu s ukupno 17 sati tjedno nastavnoga rada. Bio je „nadstojnik“ (razrednik) I. b razreda (Izvješće, 1894, 18-20).

Početkom II. polugodišta školske godine 1893./94. Antun je Radić premješten odlukom broj 14.126 od 27. studenoga 1893. u gradsku Višu djevojačku školu s kojom je bila spojena Niža stručna djevojačka škola[15]. *Varaždinski Viestnik* javnost je o tome obavijestio ovim riječima: „Zavremeno povjereno je ravnateljstvo rečene škole g. Antunu dru Radiću, namj. učitelju na gimnaziji ovdje“ (Varaždinski Viestnik, 1893., br. 49, 3). Dodijeljena mu je plaća od 700 forinti godišnje. Osim ravnateljskih poslova predavao je hrvatski jezik, francuski jezik i matematiku u VIII. razredu s ukupno 15 sati nastave tjedno.

Slika 5. Zgrada Više djevojačke škole u Varaždinu (Cuvaj, 1910., sv. 3, 65)

Tom je odlukom Antun Radić zamijenio dotadašnju ravnateljicu Vilmu Vidulović, koja je „umirovljena na vlastitu molbu“ (1891.-1893.) (Varaždinski Viestnik, 1893., br. 49, 3). Ovdje su zanimljive okolnosti koje se odnose na vjenčanje Vilme Vidulović s Antunom Radićem i njezino umirovljenje.

Svoje studentsko poznanstvo i simpatije zaključili su vjenčanjem 30. studenoga 1893. u župi Sv. Nikole u Varaždinu. Svjedoci, odnosno kumovi bili su Josip Hadrović, župnik u Visokom, i Šandor Vidulović, pomorski satnik, a vjenčao ih je dr. Antun Bauer, doktor filozofskih i teoloških

[13] „Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije premjestio je namjesnoga učitelja kralj. gimnazije požeške, Antuna Radića, u istom svojstvu službe radi u kr. gimnaziju varaždinsku“, Službeni glasnik, 31. kolovoza 1893., str. 195.

[14] U Prvom godišnjem izvještaju gimnazije u Varaždinu (1855.) ističe se da se godina njezina utemeljenja pouzdano „nezna“, ali piše da je morala biti utemeljena između 1610. i 1640. godine. Vidjeti: Pèrvo godišnje izvěstje o C. K. Gimnaziji varaždinskoj koncem školske godine 1853. Međutim, suvremeni izvori tvrde da su gimnaziju osnovali isusovci 1636. Pod nazivom Kraljevska velika gimnazija u Varaždinu djelovala je kao klasična gimnazija do 1910. Vidjeti opširnije sljedeća djela: Karmen Levanić, *Povijest Varaždinske kraljevske gimnazije od godine 1776*., Prva gimnazija Varaždin i dr. nakladnici, 2006; *Gimnazija u Varaždinu : 1636.-2006., Prva gimnazija Varaždin* : TIVA Tiskara Varaždin, 2006; Đurđica Cesar, *Povijest varaždinske gimnazije u prvoj polovini XX. stoljeća*, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2008., str. 15-23.

[15] Vlada je na temelju članka 2. Zakona iz 1888. ustrojila uz Višu djevojačku školu „ženski stručni tečaj za ženske ručne radnje i kućanstvo“, Službeni glasnik, 30. siječnja 1893., str. 4.

	Ime i svojstvo učitelja	Naučni predmet	U razredu		sati na tjedan	Bilješka
			u I. polj.	u II. polj.		
1	**Dr. Radić Ante,** kr. gimn. učitelj, zavremeni upravitelj	hrvatski	—	VIII.	4	Francuski samo do 13. ožujka.
		francuski	—	VIII.	5	
		matematiku	—	VIII.	6	

Slika 6. Nastavne obveze Antuna Radića školske godine 1893./94. u Višoj djevojačkoj školi

znanosti, izvanredni profesor na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (Perić, 2002, 49).

Antun je Radić o vjenčanju pisao 5. studenoga 1893. bratu Stjepanu: „Ženit ću se, kad bude zaručnica umirovljena, to bi moglo biti skoro, jer je već više od mjesec dana, što je molbenicu poslala. Svatova neće biti: samo dva svjedoka i pop, Bauer. Poslije vjenčanja otputovat ćemo na Rijeku“ (Krizman, 1972, 97).

Tadašnji Školski zakon od 31. listopada 1888. u članku 152. odredio je: ako se učiteljica uda, „smatrat će se da se je dobrovoljno službe odrekla, no koja služi preko 5 godina, dobiva otpremninu u iznosu od jednogodišnje plaće“ (Cuvaj, 1901, 700)[16].

Planovi školskih vlasti uskoro su stavili pred Antuna Radića novi vrlo složen zadatak. Morao je reformirati gradsku Višu djevojačku školu u novu ustanovu – niži ženski licej.[17] O toj je potrebi Gradsko poglavarstvo donijelo odluku 29. siječnja 1894. Vlada ga je imenovala privremenim ravnateljem (Varaždinski Viestnik, 1894., br. 38, 2), a budući da je lokalna varaždinska vlast predlagala druge kandidate, došlo je do nesuglasica i rasprava. Međutim, na početku drugog polugodišta školske godine 1893./94. imenovan je upraviteljem liceja. Još kao privremeni upravitelj Antun Radić izrađuje nastavni program, temeljni dokument za budući

DR. ANTE RADIĆ SA SVOJOM SUPRUGOM.

Slika 7. Vilma Vidulović i Antun Radić (1893.)

[16] U Službenom glasniku od 30. studenoga 1893. (broj XI, str. 256) u rubrici *Osobne vijesti* navodi se da je umirovljena „Vilma Vidulovićeva učiteljica više pučke djevojačke škole u Varaždinu“.

[17] Licej (grč. *lýkeion*) – škola u Ateni u kojoj je predavao Aristotel; tip srednje škole. Ideja o osnivanju ženskih liceja bila je već 60-ih godina XIX. st. s ciljem da ženska mladež stječe više obrazovanje. Tako je 1868. u Zagrebu počela raditi Viša djevojačka škola.

ženski licej koji se stvarao po uzoru na zagrebački. Osim toga, pisao je o njegovoj važnosti te se obraćao javnosti, roditeljima i učenicima (Filipan, 2002, 136).

Preustroj Više djevojačke škole u niži ženski licej nije prošao bez dvojbi i osporavanja. Naime, kako je već u Varaždinu utemeljen jedan ženski licej kod časnih sestara uršulinki, koje su počele djelovati u Varaždinu 1703. (Cuvaj, 1910, 180) bilo je mišljenja da nije opravdano osnivati još jedan (Lončarić, 1994, 93). Pored svih dvojbi i nesuglasica preustrojavanje gradske Više djevojačke škole u niži ženski licej[18] počelo je 1. rujna 1894. (Horvat, 1993, 437).

Antun Radić, ostvarujući zadatak, piše u uvodu Izvješća Više djevojačke škole za školsku godinu 1893./94. svojevrsnu raspravu pod nazivom *Dvije tri o liceju*. Prvo naglašava da je njezin cilj postići višu naobrazbu za djevojke. Licej „daje djevojkama priliku, da si pribave višu općenitu naobrazbu, a mimogred da se također priprave za eventualno polaganje stručnih ispita i za slušanje sveučilišnih nauka“ (Izvješće, 1894, 3). „Sa svjedodžbom licejskom“ – piše dalje Radić – „može djevojka biti namještena kao učiteljica, zato uči pedagogiju; može dobiti mjesto guvernante, zato uči francuski, engleski i pedagogiju. Sa znanjem, što ga je djevojka stekla u liceju, može se podvrgnuti ispitu za svaku javnu i privatnu službu, koju mogu žene obavljati, ako ne kod nas, a to drugdje. Djevojka, koja je svršila licej, pa je učila latinski, može poći na sveučilište, da postane doktorica liječništva“ (Izvještaj, 1894, 4).

Ustrojavanje ženskog liceja išlo je u susret onim nastojanjima 60-ih godina 19. stoljeća koja su tražila da se djevojčicama omogući više obrazovanje. Takav je licej otvoren 10. listopada 1892. u Zagrebu pod nazivom „Privremeni ženski licej“ (Franković, 1958, 185). Da bi licej mogao raditi Vlada je donijela 9. rujna 1892. br. 11.241 „Ustrojni štatut ženskog liceja u Zagrebu“ (Službeni glasnik, 1892, 306), a već 12. rujna iste godine (br. Naredbe 11.420) i nastavni plan i program liceja (Službeni glasnik, 1892, 309-319).

Statut ženskog liceja u Zagrebu ukazuje na obilježja te škole. Osnovno je bilo pružiti priliku djevojkama za stjecanje cjelovitijeg općeg obrazovanja kao preduvjeta za sveučilišni studij. U licej su se mogle upisati djevojčice koje su navršile desetu godinu života te na prijamnom ispitu pokazale onoliko znanja „koliko ga pruža niža pučka škola“ (Službeni glasnik, 1892, 306). U ženskom su se liceju koristile školske knjige koje su vrijedile za gimnazije i u njima su se primjenjivali svi propisi o unutarnjoj organizaciji, poslovanju, upravljanju i vjerskim dužnostima koji su vrijedili u srednjim školama. Obvezni su nastavni predmeti: vjeronauk, hrvatski jezik, francuski jezik, njemački jezik, svjetska književnost u hrvatskim prijevodima, povijest, zemljopis, matematika, fizika, prirodopis, „filozofijska propedevtika“[19], risanje, ženski ručni

[18] Od 1777. g. bila je u Samostanu uršulinki u Varaždinu jedina javna glavna narodna djevojačka škola u Hrvatskoj i Slavoniji. „S osobitom odlučnošću unapređivao je car Josip II. obuku ženske mladeži, o kojoj u ono doba gotovo da nije bilo niti govora“. Vidjeti: Antun Cuvaj, *Građa za povijest kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. II., Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, Zagreb, 1910., str. 44-46.

[19] Propedeutika (*propaideia* – prethodna pouka, prvi nauk) pripravno obučavanje (u logici, psihologiji) za znanstveni rad na sveučilištu; prednaobrazba, predškola, uvod u neku nauku.

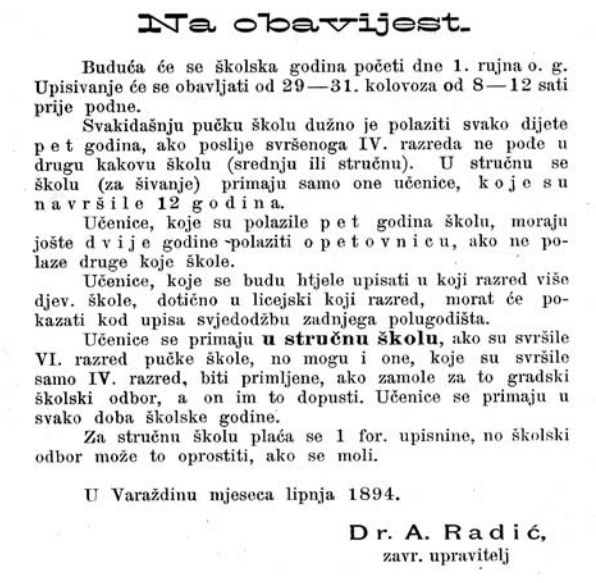
rad, pjevanje, gimnastika i „krasnopis“ dok su relativno obvezni bili: engleski jezik, latinski jezik i pedagogija. Hrvatski je jezik bio nastavni jezik. Možemo reći da je ženski licej bio “potpuna” srednja škola. Imao je osam razreda i dijelio se „u dva odjela, svaki sa četiri razreda“ (Cuvaj, 1912, 274, 276). Prva četiri razreda (niži licej u Varaždinu) imala su jedinstveni nastavni program i to je bila zaokružena cjelina, što je omogućavalo djevojkama koje su ga završile da mogu „mirne duše s dovoljno znanja stupiti u život ili u stručnu školu“ kao što je primjerice ženska obrtana škola ili trgovački tečaj (Cuvaj, 1912, 274).

Predviđeno je postupno uvođenje nastavnog plana i programa ženskog liceja u više djevojačke škole od školske godine 1894./95. do 1897./98. U prijelaznom razdoblju dok se nastavni program ženskog liceja ne provede u svim razredima više djevojačke škole, propisani nastavni program za VIII. razred više djevojačke škole, morao se prilagoditi za IV. razred liceja.

Nastavni plan i program u nižem ženskom liceju (Izvješće 1893./94., 9-14)

Nastavni predmet	**I. razred**	**II. razred**	**III. razred**	**IV. razred**
Vjeronauk	2	2	2	2
Hrvatski jezik	4	4	3	3
Njemački jezik	3	3	3	3
Zemljopis	2	1	2	1
Matematika	3	3	2	2
Prirodopis	2	3		
Risanje	4	4	2	2
Ženski ručni rad	3	3	2	2
Pjevanje	1	1	1	1
Tjelovježba	1	1	1	1
Krasnopis	1			
Povijest		2	2	2
Francuski jezik			5	5
Prirodne nauke			2	3
Nauk o čovjeku s obzirom na higijenu				1
Ukupno sati tjedno	**26**	**27**	**27**	**28**

Tjednik *Varaždinski Viestnik* objavljuje naredbu Vlade od 19. kolovoza 1894. „po kojoj će se kod nas za ovu školsku godinu u peti razred više djevojačke škole uvesti naučna osnova za licej, a onda svake godine postepeno i u višim razredima te škole. Vlada ističe da ta promjena iziskuje vrstne učitelje, dotično učiteljice u francuskom jeziku i matematici, pa će gradska općina, koja školu uzdržava, imati u tom pogledu staviti svoje prijedloge“ (Varaždinski Viestnik, 1894., br. 34, 3).

Na obavijest.

Buduća će se školska godina početi dne 1. rujna o. g. Upisivanje će se obavljati od 29—31. kolovoza od 8—12 sati prije podne.

Svakidašnju pučku školu dužno je polaziti svako dijete pet godina, ako poslije svršenoga IV. razreda ne pode u drugu kakovu školu (srednju ili stručnu). U stručnu se školu (za šivanje) primaju samo one učenice, koje su navršile 12 godina.

Učenice, koje su polazile pet godina školu, moraju jošte dvije godine polaziti opetovnicu, ako ne polaze druge koje škole.

Učenice, koje se budu htjele upisati u koji razred više djev. škole, dotično u licejski koji razred, morat će pokazati kod upisa svjedodžbu zadnjega polugodišta.

Učenice se primaju **u stručnu školu**, ako su svršile VI. razred pučke škole, no mogu i one, koje su svršile samo IV. razred, biti primljene, ako zamole za to gradski školski odbor, a on im to dopusti. Učenice se primaju u svako doba školske godine.

Za stručnu školu plaća se 1 for. upisnine, no školski odbor može to oprostiti, ako se moli.

U Varaždinu mjeseca lipnja 1894.

Dr. A. Radić,
zavr. upravitelj

Slika 8. Obavijest učenicima i roditeljima (Izvješće Gradske više djevojačke i s njom spojene Ženske stručne škole u Varaždinu za školsku godinu 1893./94.)

Pripremajući školsku godinu 1894./95. Antun Radić piše u lipnju 1894. obavijest o upisima.

Tijekom školske godine 1894./95. predavao je u VII. razredu matematiku i VIII. razredu hrvatski jezik s ukupno sedam sati nastave tjedno, što se vidi iz Izvješća Gradske više djevojačke u licej preustrojene i s njom spojene Ženske stručne škole.

Rad u školi pratile su i poteškoće koje Antun Radić naziva „škandalom“. Naime, zbog toga što je ocijenio ponašanje „katehete“ na ženskom liceju „nezgodnim“, u što se umiješao i župan Rubido te bio protiv Antuna Radića, dobio je Vladin ukor. Međutim, ukor nije htio primiti na znanje, pa je podnio ostavku. O tome je 7. veljače 1895. pisao dr. Bosancu[20] sljedeće: “Da sam se odrekao službe to znaš. Danas me zvao veliku župan Rubido: nosi poruku Kršnjavoga,[21] da povučem ostavku. Čitav sat konferiranja nije ništa postigao: ja ostajem kod svoga. Što će dalje biti, ne znam“ (Murgić, 1937, 32). Vlada nije prihvatila njegovu ostavku, pa je ostao raditi u školi do odlaska u Zagreb 10. kolovoza 1895.

	Ime i svojstvo učitelja	obučavaše			Bilješka
		naučni predmet	u razredu	sati na tjedan	
1	Dr. Radić Ante, privr. ravnatelj	hrvatski matematiku	VIII. VII.	7	—

Slika 9. Izvod iz Izvješća za školsku godinu 1894./95.

[20] Dr. Stjepan Bosanac, školski nadzornik za srednje škole, stekao doktorat filozofije 1893. na Sveučilištu u Zagrebu.

[21] Isidor Kršnjavi (1845.-1927.), hrvatski slikar, kulturni i javni djelatnik; predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu (ministar prosvjete) od 1891. do 1896.

Još je jedan događaj važan za boravak Antuna Radića u Varaždinu. On je 1892. stekao doktorat znanosti. Lokalni je tjednik pisao o promociji koja je bila iduće godine: „G. Radić, namj.(esni) učitelj na ovdašnjoj kr.(aljevskoj) velikoj gimnaziji, promoviran je ovih dana u Zagrebu na čast doktor filosofije“ (Varaždinski Viestnik, 1983., br. 44). Tekst doktorske disertacije pod nazivom *O nekim eshatološkim motivima u hrvatskoj književnosti* objavljen je u posebnoj publikaciji 1893. godine.

Antun Radić odlazi iz Varaždina u Zagreb prema rješenju od 10. kolovoza 1895. (broj 6.085) gdje je profesor u Kraljevskoj gornjogradskoj velika gimnaziji, s godišnjom plaćom od 900 forinti i godišnjim paušalom za stanarinu od 280 forinti (Perić, 2002, 51)[22].

Predavao je latinski i hrvatski jezik u I.b i hrvatski jezik u V.b i VI.b razredu. Bio je razrednik („nadstojnik“) I. b razreda (Izvješće, 1896, 28).

Međutim, nesretne političke okolnosti uvjetovale su da je i u toj školi radio kratko vrijeme. Rješenjem od 29. kolovoza 1897. (broj 14.320) premješten je na Kraljevsku veliku gimnaziju u Gospiću. Tom su premještaju prethodili izbori za Sabor od 19. do 22. svibnja 1897. Naime, Antun je Radić bio jedini od 36 profesora zagrebačke Kraljevske gornjogradske velike gimnazije koji se nije pridržavao naloga Vlade da mora glasovati za njezina kandidata Josipa Pliverića, već je dao glas kandidatu „sdružene opozicije“ (Perić, 2002, 56). Ta je Radićeva odluka bila dovoljna aktualnoj vlasti da ga premjesti u Gospić. Budući da je Antun Radić tu odluku držao političkim aktom, osjećao se povrijeđenim, „odrekao se službe i ostao sa ženom na cesti (na žalost bez djece)“ (Perić, 2002, 57).

U vremenu od 1897. do 1917. godine Antun se Radić posvetio prevođenju. Pokazao se vrsnim književnim kritičarom, bio je urednik *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*, autor *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, pokretač i nakladnik časopisa *Dom*, tajnik Matice hrvatske, a u političkom je životu ostavio trag kao jedan od ideologa Hrvatske pučke seljačke stranke te saborski zastupnik u tri mandata.

Međutim, „kao rođeni učitelj“, kako su suvremenici pisali o Antunu Radiću, on se ponovno vraća profesorskom radu kojem se „silno veselio i sav se svome zvanju posvetio“ (Murgić, 1937, 155). Rješenjem Odjela za bogoštovlje i nastavu od 22. kolovoza 1917. postavljen je za profesora Kraljevske gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu, s godišnjom plaćom od 3.600 kruna i godišnjom naknadom za stanarinu od 1.170 kruna.

Od početka školske godine 1917./18. predavao je hrvatski jezik u I.a razredu (4 sata) te latinski jezik u I.a (6 sati) i u VI. razredu (5 sati), dakle ukupno 15 nastavnih sati tjedno. Bio je razrednik I.a razreda. Tjednu je satnicu dopunjavao radom u Kraljevskoj donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu u kojoj je predavao hrvatski jezik u VI. razredu (3 sata). Tako je nastavio raditi i sljedeće školske godine 1918./19., sve do prerane smrti.

[22] „Radić Antun dr., privremeni ravnatelj gradske u licej pretvorene više djevojačke škole u Varaždinu pravnim srednjoškolskim učiteljem IX. dnevničkog razreda, ter je podijeljen na službovanje kr. gimnaziji zagrebačkoj (Br. 6.085 ex 1895), Službeni glasnik, br. IX, 25. kolovoza 1895., str. 180.

Zadovoljstvo radom u svojoj struci i donekle popravljene materijalne prilike uskoro je narušila bolest i Antun Radić umire u 51. godini života – 10. veljače 1919. Sahranjen je 12. veljače 1919. na zagrebačkom groblju Mirogoj. Tom se prigodom od svoga profesora oprostio i Božidar Murgić, učenik gornjogradske zagrebačke gimnazije, koji je, među ostalim, rekao: "Mi, njegovi učenici s pravom možemo reći, da je on bio pravi *čovjek*, koga smo mi u svom životu sreli, on je bio prvi, koji je nama probudio čovjeka… On bijaše onaj, od koga smo mi prvi puta čuli, da čovjek treba da bude slobodan i duševno i tjelesno, koji nas je učio da budemo ljudi… Borite se za istinu i za nju propadnite ili pobjeđujte! Mi umiremo, a vi dolazite, budite bolji od nas! Budite slobodni, probudite u sebi čovjeka!" (Murgić, 1937, 165).

Završne misli

Antun je Radić u kratkom životu učinio mnogo u prosvjetnom, znanstvenom, društveno-kulturnom i političkom životu. U profesorskoj je službi radio kratko, svega oko sedam godina. Za svakog učitelja, pa tako i Antuna Radića, mjerodavno je mišljenje prije svega njegovih učenika. Sjećaju se svoga učitelja, „rođenog pedagoga" kao zamišljenog, glas mu je bio „mekan i melodiozan", pokazivao je „neslućeni temperament i živu govorničku snagu", bio je „pravi čovjek". Za vrijeme boravka u Varaždinu pokazao je sposobnosti u reformiranju školstva, a razmišljanja o školstvu i prosvjeti opisao je mnogim člancima.[23] U raspravama je definirao odgoj kao „umiećе emancipirati ljude", planirao je izgraditi aktivnu školu u kojoj će učenici što više samostalno raditi. Odredio je odgojne ciljeve i zadatke tako što je pomirio tzv. materijalni i duhovni dio kulture. Pisao je: „Naše je mišljenje, da je sve, o čem čovjek živi, postignuto duhom, i da bez duha ne bi ni časa živio. U duhu je cijeli život čovječji. I u kojem čovjeku nema duha, taj i ne živi" (Kujundžić, 1990, 100).

Pisao je o stanju u školama, posebice u srednjim školama, te u raspravi *Što hoće hrvatska pučka seljačka stranka*, zaključio: „Tim se školama mnogo prigovara, i to najviše radi toga, što nisu praktične, što mladićima napune glave koječim, osobito tuđim jezicima…koji se ne govore, te mladići koji te škole izuče hoće da budu samo gospoda…To ne valja, to će nas upropastiti. Srednja škola treba da svakomu, tko se u njoj uči, otvori barem pogled u to, kako se danas radi i stiče" (Kujundžić, 1990, 110). Zalagao se da učitelj bude toliko slobodan u svom radu, koliko je za njega odgovoran. Nije stoga niti čudo da je zagovarao geslo: *Prosvjetom k slobodi!*

Uporno je i odgovorno radio. Pratila ga je materijalna bijeda i to je konstanta njegova života, ali je održao dostojanstvo. Poslije njegove smrti supruga Vilma s kojom se „idealno slagao" ostala je „puka sirota bez igdje ičega" (Murgić, 1937, 166). Dr. Stjepan Bosanac zalagao se nakon smrti Antuna Radića da vlast prizna (kao što je nekima priznala) dvadeset godina njegova rada izvan školstva kako bi supruga stekla mirovinu.

[23] Vidjeti: Nedjeljko Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, Školske novine, Zagreb, 1990., *Dom*, list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk (1900.-1904.)., Božidar Magovac (ur.), *O čemu je pisao Antun Radić*, Sabrana djela, sv. XIX., Seljačka sloga, Zagreb, 1939.

Kako se to nije ostvarilo, a materijalne su se brige produbile, supruga Vilma je na grobu svoga supruga ispila „otrov i združuje se s njime u smrti za vječna vremena“ (Murgić, 1937, 174). Sahranjena je uz muža 7. srpnja 1919.

LITERATURA I IZVORI

1. Cuvaj, A. (1901) *Školski zakon od 31. listopada 1888. s provedbenim naredbama i načelnim rješidbama.* Zagreb: Kr. zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
2. Cuvaj, A. (1908) *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
3. Cuvaj, A. (1910) *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
4. Cuvaj, A. (1912) *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
5. Cuvaj, A. (1913) *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, Sv. X. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
6. Filipan, B. (2002) Pedagoške i psihološke postavke Antuna Radića. U: Filipan, B., ur. *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama*. Varaždinske Toplice: Matica hrvatska, str. 131-153.
7. Franković, D., ur. (1958) *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
8. Horvat, R. (1993) *Povijest grada Varaždina*. Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu.
9. *Izvješće Gradske više djevojačke i s njom spojene Stručne škole u Varaždinu za školsku godinu 1893./94*. Varaždin: Knjigotiskara J. B. Stiflera, 1894., str. 9-14.
10. *Izvješće Kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1892/93.* Varaždin: Tiskarski zavod Platzera sina, 1893.
11. *Izvještaj Kralj. velike gimnazije u Osijeku za školsku godinu 1892/3.* Osijek 1893.
12. *Izvještaj Kralj. velike gimnazije u Požegi za školsku godinu 1893. – 1894*. Požega, 1894.
13. *Izvješće kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1895./96.* Zagreb, 1896.
14. Kranjčević, S. (1989) Ante Radić: Njegov život, rad i misli. U: *Spomenica braće Radić. Dva brata. Ante Radić.* Zagreb: Književno-izdavačka zadruga Braća Radić, str. 79-95.
15. Krizman, B. (1972) *Korespondencija Stjepana Radića 1885-1918*. Knjiga I. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
16. Kujundžić, N. (1990) *Pedagogija braće Radić*. Zagreb: Školske novine.
17. Lončarić, M. (1994) Život i rad Antuna Radića u Varaždinu 1893.-1895. *Muzejski vjesnik*, 17 (17), str. 92-93.
18. Murgić, B. (1937) *Život, rad i misli dra Ante Radića.* Zagreb: „Danica“.
19. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu od 19. kolovoza 1894., br. 12.123, kojom se određuje da se u više djevojačke škole postupno uvađa naučna osnova propisana za ženski licej. *Službeni glasnik*, 21. kolovoza 1894., str. 199-200.

20. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjel za bogoštovlje i nastavu od 9. rujna 1892., br. 11.241, kojom se propisuje ustrojni štatut ženskog liceja u Zagrebu. *Službeni glasnik*, 15. rujna 1892., str. 306-308.
21. *Pedagogijski leksikon*. (1939) Zagreb: Minerva.
22. Perić, I. (2002) *Antun Radić : etnograf, književnik, političar*. Zagreb: Dom i svijet.
23. Potrebica, F. (1994) *Tri stoljeća požeške gimnazije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
24. *Službeni glasnik*. Zagreb, 11. rujna 1892., br. IX, str. 306 -319.
25. *Službeni glasnik*. Zagreb, 30. studenoga 1892., br. XII, str. 398.
26. *Službeni glasnik*. Zagreb, 30. siječnja 1893., br. I, str. 4.
27. *Službeni glasnik*. Zagreb, 31. kolovoza 1893., br. VIII, str. 195.
28. *Službeni glasnik*. Zagreb, 30. studenoga 1893., br. XI, str. 256.
29. *Službeni glasnik*. Zagreb, 21. kolovoza 1894., br. VIII, str. 199-200.
30. *Službeni glasnik*. Zagreb, 25. kolovoza 1895.,br. IX, str.180.
31. *Varaždinski Viestnik*, 9. prosinca 1893., god. IV, br. 49.; 4. studenoga 1893., br. 44.; 8. rujna 1894., br. 36.; 25. kolovoza 1894., br. 34.
32. Vuković-Todorović, Lj. (1940) *Hrvatski seljački pokret braće Radić*. *Knj. I. Seljački pokret: Antun Radić*. Beograd.
33. *Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Narodna tiskara dr. Ljudevita Gaja.

Vladimir Strugar, Zagreb

(Summary)

FRAGMENTS FROM THE TEACHING WORK OF ANTUN RADIĆ

The author describes the teaching work of Antun Radić (1868-1919) at the Royal Great Gymnasium of Osijek (1892), the Royal Great Gymnasium of Požega (1893), the Royal Great Gymnasium of Varaždin (1893–1895), and at the Royal Uptown Great Gymnasium of Zagreb on two occasions (1895-1897 and 1917-1919). The article describes his primary and secondary education and his high education that he completed by becoming a doctor of science (1892), as well as the difficulties in his life as a teacher for seven years. His other activities as a scientist and a cultural and political employee are briefly mentioned to illustrate the scope of work and interest and his professional and scientific contribution to the Croatian school system, science, culture and politics.

The author underscored the human qualities of Antun Radić on the basis of what his students and contemporaries remembered. Based on his theoretical and practical educational work, Antun Radić takes credit for the establishment of social and ‘’folk’’ pedagogy.

Key words: Radić, Antun; teachers, history of education, Croatia